

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ТА ЗВУЖЕННЯ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ТЕРМІНІВ ПОЛІТОЛОГІЇ

БІЛЕЦЬКА І. О.

iryna.biletska@ukr.net

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

ПАЛАДЬЄВА А. Ф.

alla-paladieva@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Семантична деривація, поряд із морфологічним і лексико-синтаксичним способами, є одним із основних джерел термінотворення. У розвитку процесу термінологізації слів загальнолітературної мови можна виділити кілька стадій, що мають загальні характеристики, але розрізняються за характером одиниць, які беруть у них участь. При дослідженні процесу термінологізації в різних галузях знань прийнято розглядати, перш за все, сам процес перетворення слова загальнолітературної мови в термін. Насправді ж, процес розвитку слова часто не обмежується його переходом зі сфери загальнолітературної мови в термінологічну систему. І після того, як слово стає терміном, його семантика не залишається без змін. Його значення продовжує еволюціонувати, з'являються нові, уточнені визначення терміна, стара форма наповнюється новим змістом унаслідок дії як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних чинників.

Можна виділити кілька етапів термінологізації. На першому етапі слово загальнолітературної мови береться для позначення поняття певної науки, при

цьому воно набуває характеристики терміна (його значення стає більш вузьким, конкретним, точно визначеним, включеним у систему понять політології), але залишається зрозумілим більшості нефахівців.

Що стосується політичної термінології, необхідно зазначити, що велика кількість політичних термінів була запозичена подібним чином із загальнолітературної мови; при цьому початкове значення слів звужувалося і / або спеціалізувалося для того, щоб позначати певні поняття політології.

Наприклад, термін *feedback* визначається в політології наступним чином: «*response, voter reaction, information resulting from a trial balloon*»; *negative reaction*». Поза термінологічною системою політології відповідне слово має інше значення і спочатку визначалося так: «*A modern word, perhaps originating in the radio engineers vocabulary, feedback describes the loud squeak that jars the nerves of an audience when loudspeakers are misplaced in such a way that they feed sound waves back into the microphone*» [10].

Варто вказати, що в цьому випадку слово спочатку було терміном радіотехніки, потім піддалося детермінологізації («*information given in response to a product, performance etc., used as a basis for improvement; the modification or control of a process or system by its results or effects*») [1], і вже з загальнолітературної мови перейшло в інші термінологічні системи, зокрема, в політологію. Зараз термін використовується досить активно: «*This partnership allows for ongoing feedback ensuring the Initiative Teams are empowered by the Promise Office*» [15], «*Phillips said within the next few weeks copies of the draft Banishment Law will be made available to the community. Once it's made available, community members will be asked for feedback on the law*» [4].

Отже, ці терміни ідентичні за формою словам спільної мови. Крім того, вони також часто досить близькі за значенням. При семантичній деривації нове, термінологічне, значення тією чи іншою мірою містить у собі частину значення слова, від якого був утворений термін. Найчастіше вони позначають одні й ті ж явища, які сприймаються з різних точок зору – точки зору вченого і точки зору неспеціаліста.

Основні відмінності між терміном і словом загальнолітературної мови, відповідно до загальноприйнятих положень термінології, полягають у наступному:

1. Терміни і слова загальнолітературної мови розрізняються сферою їх використання – вживання термінів характерне для наукової усної та письмової комунікації, в той час як відповідні їм слова загальнолітературної мови можуть застосовуватися в будь-якому регістрі і в будь-якій ситуації.

2. Головна відмінна риса термінів – здатність мати чітко встановлене наукове визначення. При вживанні будь-якого терміна фахівець завжди сприймає його як знак, що відображає певне поняття політології, що володіє тими чи іншими характеристиками, зазначеними в його визначенні. При цьому в різних наукових напрямках ці визначення можуть відрізнятися, але вони так чи інакше зафіксовані в наукових роботах або тематичних словниках і в рамках певного напрямку завжди однакові.

3. Термін існує в межах певної термінологічної системи, тісно пов'язаної з системою понять відповідної галузі знань. Наукові поняття утворюють певну структуру, всі елементи якої взаємопов'язані і займають певне положення відносно один одного. Отже, і терміни, що позначають ці поняття, також утворюють схожу систему, що представляє собою модель галузі знань. Як поняття, що позначаються ними, знаходяться в тісному зв'язку один з одним, так і самі терміни «оточені» іншими термінами і займають певне місце в цій системі. Наприклад, слово *boundary* в неспеціалізованому тлумачному словнику визначається наступним чином: «*That which serves to indicate the bounds or limits of anything whether material or immaterial*». У цьому випадку для читача не важливо, що це за лінія і який простір вона обмежує. Однак у термінологічному словнику відповідний термін має більш точне і повне визначення: «*Boundary – the territorial limit of a state or of its political subdivisions*». Таким чином, зі спеціального визначення видно, з якими поняттями пов'язаний термін (держава, її адміністративні одиниці). При цьому

його значення вужче, ніж значення відповідного слова загальнолітературної мови, а сфера застосування більш обмежена.

4. Отже, значення терміна залежить від його семантичного оточення – від термінів, пов'язаних із ним за змістом і які знаходяться як у межах однієї термінологічної системи, так і поза нею, від характеру цих відносин і того, як семантичний простір розподіляється між цими термінами. Для неспеціалістів, що використовують терміни без урахування їх наукових визначень, зв'язок між різними поняттями науки, до якої вони належать, не є очевидним, у той час як при використанні термінів у межах наукового спілкування фахівці завжди його враховують.

На підставі цих ознак можна з достатньою вірогідністю встановити, коли певне слово вживається в загальнолітературному значенні, а коли – в термінологічному. Крім того, однією з ключових характеристик терміна є більш вузьке значення в порівнянні зі словами загальнолітературної мови. В ідеалі термін тотожний його визначенням. Отже, при його формулюванні спектр потенційних значень слова – майбутнього терміна – обмежується, тобто, звужується. Відповідно, коли значення терміна з яких-небудь причин розширюється, ми маємо справу зі зворотним процесом – детермінологізацією.

До того ж, нерідко при переході з загальнолітературної мови в термінологію політології слово змінює не тільки лексичне, а й категоріальне значення. Так, слово *primary* має в загальнолітературній мові значення «*of the first order in time or temporal sequence; earliest, primitive, original; of the first order in any series, sequence or process*», причому використовується в основному в якості прикметника. У політичній же термінології воно спочатку використовувалося в складі термінологічного словосполучення *primary elections*, але пізніше стало вживатися окремо, в якості іменника, найчастіше у множині, для позначення поняття, що виражається цим словосполученням у цілому: «*Although millions of voters will cast ballots in caucuses and primaries across the nation, a few «super primaries» will likely determine the 2004 presidential nominee of the Democratic Party*».

Існує досить велика кількість політичних термінів, розвиток яких на цей момент обмежується першим етапом. Застереження «на цей момент» виникло не випадково, оскільки мова постійно розвивається, так само як і політологія як наука, та й сфера вживання політичних термінів постійно розширюється. Отже, значення політичних термінів також можуть розвиватися і змінюватися.

Існує велика група термінів, значення яких продовжують послідовно розвиватися. Справа в тому, що термінологія тісно пов'язана з галуззю знань, яку вона описує. Більшість дослідників відзначають взаємозв'язок семантики термінів і системи понять тієї чи іншої науки, і семантична деривація всередині певної терміносистеми часто пояснюється зміною обсягу понять відповідної галузі знань.

Коли поняття, що позначається певним терміном, або вся система понять тієї чи іншої науки, переглядаються з плином часу, значення термінів також змінюється. При появі нових понять для їх позначення поряд з абсолютно новими термінами можуть використовуватися вже існуючі форми, які наділяються новим значенням. Таким чином, свідомо чи несвідомо, реалізується принцип економії мовних засобів.

Нові значення терміна можуть існувати одночасно зі старими або поступово витіснити їх. Значення терміна може розширюватися, звужуватися або змінюватися, у міру того як наука, яка оперує цією термінологією, розвивається, і дослідники, що використовують цей термін, починають вкладати в нього інший зміст через те, що їх знання про поняття, що позначається ним, розширюються.

Так, наприклад, значення вже розглянутого терміна *feedback* і далі уточнювалося в політичній термінології. Спочатку ним позначався відгук громадськості на ті чи інші дії і заяви уряду або політичних діячів («*response, voter reaction, information resulting from a «trial balloon»*»), а потім стало можливим і позначення цим терміном саме негативної реакції, без уточнюючого визначення. Таким чином, значення цього терміна звужувалося вже в межах політичної термінології, причому зараз можуть використовуватися

обидва значення, тобто, вони існують у рамках однієї терміносистеми одночасно.

Іноді нове значення надається вже існуючому терміну усвідомлено, з метою економії мовних засобів, оскільки з'являються нові поняття, для яких потрібні назви. Використовувати вже існуюче слово в такому випадку найпростіше, зрозуміло, за умови, що це перенесення буде якимось умотивоване.

Подібних стадій термінологізації може бути кілька. При цьому зростає ймовірність того, що неспеціаліст не зможе визначити навіть приблизне значення терміна на основі його подібності з відповідним словом спільної мови.

Так, наприклад, слово *deterrent* визначається в «Oxford English Dictionary» через дієслово *to deter*, яке має таке значення: «*to discourage and turn aside or restrain by fear; to frighten from anything; to restrain or keep back from acting or proceeding by any consideration of danger or trouble*» [12]. Ставши терміном, воно набуло нового, набагато вужчого, значення: «*a military force or weapons system whose strength, real or feigned, is capable of forestalling an enemy attack by the threat of devastating retaliation*» [10], тобто, стало позначати саме військову силу або зброю. Більш того, вже в термінологічній системі його значення конкретизувалося ще більше: «*the nuclear weapons of any one country or alliance; spec, the hydrogen bomb*» [10], причому всі три значення одночасно існують у цій термінології: «*The U.S. nuclear deterrent promotes nuclear proliferation by «legitimizing» a role for nuclear weapons*» [9], «*Edward Teller's H-bomb was created as a deterrent to evil such as Hitler, though his name happened to be Stalin*» [3].

В цьому випадку при відсутності спеціальних знань може бути зрозуміло лише приблизне значення терміна, а про існування значень, сформованих на другий або третій стадії термінологізації, неспеціалісту навіть не завжди може бути відомо. Так, у випадку з наведеним прикладом, швидше за все, він зрозуміє термін *deterrent* як *weapon*, може бути, як *nuclear weapon*, але здогадатися про значення *the hydrogen bomb*, не знаючи його, практично неможливо. Зрозуміло, це залежить також від частотності вживання

відповідних термінів у засобах масової інформації (що само по собі передбачає певний рівень детермінологізації) і від рівня інформованості самої людини.

Всі проаналізовані процеси стосуються термінологізації, оскільки вони володіють загальними основними передумовами і характеристиками. Як при перетворенні слова спільної мови в термін, так і при подальшому його розвитку за вказаною схемою відбувається звуження значення вихідного слова, його уточнення. Як правило, нове значення терміна належить до видового поняття, що було частиною поняття, яке позначалося вихідним терміном. При цьому сфера його вживання обмежується.

У наведених вище прикладах, незважаючи на те, що зміна семантики слова при термінологізації безсумнівна, походження терміна легко простежити, його значення пов'язане зі значенням відповідного слова загальнолітературної мови. Однак існують терміни, значення яких зазнало настільки суттєвих змін, що вони стають зовсім незрозумілими непрофесіоналові. Як правило, подібне відбувається при утворенні термінологічних словосполучень.

Особливим випадком термінологізації є утворення фразеологічних одиниць, що представляють собою поєднання двох слів загальнолітературної мови, двох термінів політології або терміна зі словом загальнолітературної мови, що має термінологічне значення і позначає певне поняття політології.

У цю категорію входять, наприклад, такі терміни, як *dinosaur wing*, який визначається як «*extreme conservatives*»; більш знайоме неспеціалістам словосполучення *trial balloon* – «*a testing of public reaction by suggestion of an idea through another person, causing no embarrassment to the author if the reaction is not good*», і багато інших. Ідіоматичність, їх значення неможливо вивести зі значень складових їх слів загальної мови, воно стає зрозумілим тільки в контексті: «*Worst still, all three reformers are white, which leads some of the dinosaur wing to whisper that good government is just a fetish for white folks*» [4], «*It's clearly a trial balloon by the Pentagon to see how strong the public's gag reflex is*» [8].

Терміни-словосполучення можуть утворюватися двома способами. У першому випадку термін формується з декількох слів загальної мови, тобто, фразеологічна одиниця виникає спочатку як нетермінологічне словосполучення і запозичується таким же чином, як і звичайні слова. При цьому значення словосполучення змінюється, щоб позначати певний об'єкт понятійної системи політології.

Як приклад можна навести термін *Christmas tree*, який отримав у політології таке значення: «*A congressional bill to which various extraneous clauses are added, typically near the end of a session in order to facilitate their passage*». Перехід цього словосполучення з системи політології ґрунтувався на метафоричному перенесенні – за подібністю законопроекту, «прикрашеного» різними додатковими статтями, з різдвяною ялинкою: «*For example, the Christmas tree bill includes grants of \$ 20,000 each for libraries in Baker, Heppner, John Day and Sherman , all in the Senate District of Senator Ted Ferrioli, a member of Ways and Means*» [6].

У таких випадках, як правило, швидше можна говорити про повну зміну значення подібних словосполучень, ніж про його звуження. Що ж стосується слів, що складають словосполучення, то їх значення вже з самого початку було звужене, ще при перетворенні їх у словосполучення.

Іноді такі термінологічні словосполучення утворюються зі слів загальнолітературної мови відразу як політичний термін, минаючи стадію фразеологізму загальнолітературної мови. Таким термінологічним словосполученням є, наприклад, поширене словосполучення *advance man*, що позначає уповноваженого представника кандидата (на посаду президента і т.ін.), який організує йому виступи, урочисті зустрічі тощо: «*This is not a good start to the Kerry-Edwards Double-Date Tour of Real America (nor is it a good start for the advance man, or former advance man who did not catch the Million Air sign)*» [7].

Утворення термінів відбувається також шляхом термінологізації назв. При цьому одночасно з термінологізацією відбувається перехід слова з

категорії назв у категорію загальних. Так, наприклад, слово *Watergate* спочатку означало комплекс готельних, житлових і конторських приміщень у Вашингтоні, потім стало називати політичний скандал, що стався в ньому, а пізніше – і будь-який політичний скандал, особливо пов'язаний зі спробами зловживання владою.

Цей приклад цікавий ще й тим, що з тим же значенням може використовуватися і друга частина терміна («-gate»), яка приєднується до будь-якого іншої географічної назви (в залежності від місця скандалу), стаючи при цьому продуктивним суфіксом: *Koreagate*, *Iraqgate*, *Irangate*, *Billygate*, *Terrorgate* і т.д.

Таким чином, процес термінологізації активно відбувається в системі політичних термінів англійської мови. Для позначення нових понять використовуються як слова загальнолітературної мови, так і вже існуючі терміни політології, значення яких звужується й уточнюється. У ряді випадків терміни політології проходять кілька етапів термінологізації або використовуються як елементи термінологічних словосполучень, у результаті чого їх остаточне визначення значно відрізняється від початкового.

При цьому необхідно зазначити, що термінологізації в ХХ – на початку ХХІ століття піддавалися як слова, що існують в англійській мові вже кілька століть, так і ті, що з'явилися відносно нещодавно. Більшість термінів перейшло з загальнолітературної мови в термінологічну систему політології за період від 50 до 300 років.

Однак варто зауважити, що останнім часом цей процес дещо прискорився, з одного боку, в зв'язку з розвитком політології та появою великої кількості нових понять, а з іншого – через більш швидке поширення інформації за рахунок широкого впливу засобів масової інформації та інформаційних технологій.

Використана література:

1. A Supplement to the Oxford English Dictionary. Oxford, 1972. V. 1.

2. Horn G. Banishment law being revisited. Drug dealers beware. URL:
<http://www.easterndoor.com/12-9/12-9-4.htm>
3. <http://www.bestofheworleans.com/dispatch/2003-09-3/penny.html>
4. [http://www.dcwatch.com/gary/gri9803 .htm](http://www.dcwatch.com/gary/gri9803.htm)
5. <http://www.globalabundance.org/PROMISEOFFICE.htm>
6. <http://www.olaweb.org/hotline/vol7/olahot7-18.shtml>
7. [http://politicalwire.com/archives/2004/07/08/million air.html](http://politicalwire.com/archives/2004/07/08/million_air.html)
8. <http://www.villagevoice.com/blogs/bushbeat/archive/001003.php>
9. Payne K. B. Nuclear Weapons: Ours and Theirs. URL:
www.nipp.org/Adobe/ours%20and%20theirs.pdf
10. Safire's New Political Dictionary. New York, 1993.
11. Terminology: theory and method. Под ред. О. С. Ахмановой,
Г. Н. Агаповой. М., 1974.
12. The Oxford English Dictionary. Oxford, 1933. V. 3.